

האביב הערבי והפלסטינים במדינת ישראל

ג'ידא רינאוי-זועבי

ספטמבר 2013

האביב הערבי והפלסטינים במדינת ישראל

ג'דא רינאו-זועבי*

השיח בקרב הפלסטינים בישראל על האביב הערבי מציף דילמות מוסריות, פוליטיות וחברתיות מרכזיות. לאור המתרחש במדינות ערב, הפלסטינים בישראל תוהים לגבי השפעות האירועים על המבנה החברתי שלהם, לגבי עתיד המאבק הציבורי שלהם לשוויון, ולגבי אופי היחסים העתידיים שלהם עם העולם הערבי. אמצעי התקשורת הפלסטינים בישראל הם זירה מרכזית בה מתקיים הדין בסוגיות אלו. לא מושמעת בהם דעה אחידה בנוגע למתרחש במדינות הערביות ולאביב הערבי, אך בהחלט ניכר חשש שהאביב הערבי יהפוך לסתיו ערבי, ושהמהפכה תחסל לבסוף את המהפכנים ותכפיף אותם לאינטרסים של מדינות המערב.

במשך עשרות שנים סבל העולם הערבי מתנאים כלכליים, חברתיים ופוליטיים בלתי נסבלים, הגבלות קשות על זכויות האזרח, ורודנים ששלטו במדינות, באזרחים, בתשתיות ובמשאבים. בשלהי שנת 2010 התחיל גל סוחף של מהפכות ומחאות בעולם הערבי, שיצאו כנגד בעיות אלו, ובראשן קשיי המחיה, השחיתות, הקיפוח הפוליטי והדיקטטורה. מהפכות אלה הובלו על ידי צעירים, והתאפיינו באי-אלימות, למעט המקרים של לוב וסוריה.

תחילתו של גל המחאה הייתה במעשהו של התוניסאי מוחמד בועזיזי, ירקן שהצית את עצמו מול משרד הממשל במחאה על התנאים החברתיים והכלכליים הירודים והקושי להתפרנס בכבוד. מעשהו של בועזיזי היה זרז למהפכה עממית בתוניסיה, שהובילה לעזיבת השליט זין אל-עאבדין בן-עלי ב-14 בינואר 2012. המחאה התפשטה למדינות אחרות ויצרה גל עצום של תסיסה בעולם הערבי, שזכה לשם "האביב הערבי".

לאחר נפילת משטרו של בן-עלי, נפלו גם חוסני מובארכ במצרים ומועמר קדאפי בלוב. נשיא תימן פרש לאחר הסכמה עם המהפכנים, ובסוריה התהליך נמצא עדיין בעיצומו. במחאות אלו נעשה שימוש בסיסמאות דומות במדינות ערביות שונות, דוגמת הסיסמה "העם חפץ בהפלת המשטר", וכן נעשה שימוש ניכר באמצעים טכנולוגיים מתקדמים, בעזרתם הוקמו קבוצות חברתיות שנתמכו על ידי מיליוני צעירים. קבוצות אלו אפשרו מאמץ ממוקד שהוביל להפלת משטרים שהיו יציבים במשך עשרות שנים. האביב הערבי שבר את מחסום הפחד, שהטילו משטרי הרודנות הערביים ושבועזרתו הבטיחו את שלטונם.

מאמר זה ידון בדרך בה מתייחסים הפלסטינים בישראל אל האביב הערבי, ובהשלכות של המהפכות בעולם הערבי עליהם. המאמר יציג רקע כללי על הפלסטינים בישראל ויבחן את אופן סיקור האביב הערבי בכלי התקשורת הפלסטינים בישראל.

רקע על הפלסטינים בישראל

הפלסטינים במדינת ישראל הם מיעוט ילידי-מקומי המונה כ- 20% מאזרחי המדינה. הם חיים בעיקר בערים קטנות ובכפרים בכל רחבי הארץ ויש להם מערכת חינוך נפרדת. מדובר באוכלוסייה צעירה מאד, הנמצאת במעמד סוציו-אקונומי נמוך. במלחמת 1948 הפכו רוב בני העם הפלסטיני לפליטים, שחלקם

* ג'דא רינאו-זועבי היא מנכ"לית אינג'אז - מרכז מקצועי לקידום הרשויות המקומיות הערביות.

השתקעו בגדה המערבית וברצועת עזה, בזמן שהפלסטינים שנשארו וקיבלו אזרחות ישראלית חיו תחת ממשל צבאי עד לסוף שנות השישים. מאז 1967, מעמידה הנהגת האוכלוסייה הפלסטינית בישראל שתי דרישות: הפסקת הכיבוש והקמת מדינה פלסטינית, ושוויון זכויות אזרחי לקהילה הפלסטינית במדינת ישראל.

אירועים חמורים בשני העשורים האחרונים טלטלו את האוכלוסייה הפלסטינית בישראל והביאו אותה לבחון מחדש את יחסיה עם המדינה: כישלון תהליך אוסלו בשנות ה-90, מהומות אוקטובר 2000 בהן נהרגו 13 מפגינים פלסטינים אזרחי ישראל צעירים על ידי כוחות הביטחון הישראליים, ומלחמת לבנון בשנת 2006, בה רוב הנפגעים מטילי חזבאללה היו אזרחים ערביים, כתוצאה מחוסר הערכות לחרום בישובים הערביים. לאחר כל אלה הבינה האוכלוסייה הפלסטינית בישראל שהיא נמצאת על פרשת דרכים: אין לה גיבוי ממדינת ישראל, מהרשות הפלסטינית ואף לא מהקהילה הבינלאומית. לאור זאת, החליטה האוכלוסייה הפלסטינית בישראל בעשור האחרון לקבל אחריות על גורלה ולנקוט ביוזמה פרו-אקטיבית.

בשנת 2006 פורסם "מסמך החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל", שסימל לראשונה החלטה ציבורית משותפת בדבר עניין לנהל דיאלוג עם המדינה בנוגע לסטטוס החוקי והמנדטורי של האוכלוסייה הפלסטינית בישראל. השאיפה של הפלסטינים אזרחי ישראל היא לקדם את מעמדם האזרחי ולהשפיע על מערכת קבלת ההחלטות הפוליטית-כלכלית במדינה. הם החליטו שעליהם לעשות זאת על ידי העצמה עצמית של מוסדותיהם האזרחיים.

בקרב הפלסטינים אזרחי ישראל ישנן שלוש קבוצות משנה המושפעות ביותר מגורמים חיצוניים: נשים, נוער וצעירים, ומנהיגים. הגורמים העיקריים שמשפיעים על שלוש קבוצות משנה אלו הם האינטרנט והרשתות החברתיות, טלוויזיה בלוויין, ירדן כשער לעולם הערבי, הגלובליזציה וכמובן אירועי האביב הערבי.

שאלות בקרב הפלסטינים בישראל על האביב הערבי

השפעת האביב הערבי – והשינויים שהביא במשטרי מדינות ערב – לא פסחה על הפלסטינים תושבי ישראל. השיח בקרב הפלסטינים בישראל על האביב הערבי הוא ער ביותר, ויש בו מספר דילמות מוסריות, פוליטיות וחברתיות מרכזיות. עד לפרוץ האביב הערבי נסובה גאוות הפלסטינים בישראל סביב היכולת שלהם להוביל מאבק ציבורי נגד גזענות ודעות קדומות במדינת ישראל, בעוד שהציבור הערבי בעולם הערבי נותר מדוכא ופסיבי. כעת היתרון הזה אבד. עם זאת, האביב הערבי הוכיח שמאבק בלתי-אלים לשינוי מציאות ומשטרים הוא אפשרי.

במהלך המהפכה בתוניסיה ואחר כך במצרים, אנשים השתאו, התלהבו והתמלאו בהשראה מעצם המעשה – תושבים ערביים בעולם הערבי יוצאים נגד ה"מלך" וה"מלך" נאלץ לוותר על כסאו – ללא התערבות צבאית. המרחב הציבורי התמלא בתחושה כללית של גאווה על היותנו ערבים. לא נשאלו שאלות לגבי "היום שאחרי".

המקרה של לוב היה שונה כיוון שהוא הציף מספר דילמות:

1. מבחינה גאו-פוליטית: מהו, ומה רצוי שיהיה, תפקידה של התערבות בינלאומית/ מערבית/ אמריקאית? האם לוב תהפוך לעיראק שנייה?
2. מבחינת הפוליטיקה הפנימית: מדוע לא הצליחה מהפכה בלתי-אלימה בלוב, כפי שהצליחה בתוניסיה ובמצרים?
3. מבחינה מוסרית: האם הלינץ' המחריד בקדאפי משקף את פניה של המהפכה בלוב?

שאלות אלה הועצמו עוד יותר לאור התווה ובוהו המתרחש בסוריה. בגלל העובדה שהתערבות בינלאומית בסוריה נתפסת כמוטה, ישנם הרבה סימני שאלה לגביה, והדין הציבורי על הנעשה בסוריה מורכב הרבה יותר ועל כן גם בוגר יותר. כך גם בדין על נושאים הקרובים יותר לליבם של הפלסטינים בישראל, כגון יחסי הפלסטינים עם העולם הערבי ועם מדינת ישראל, וגם בהתבוננות על נושאי פנים כגון ערכים חברתיים ודתיים ושוויון בין-מגדרי:

1. מהם הגבולות המוסריים של מאבק ציבורי? היכן הם הקווים האדומים?
2. מה יהיו יחסינו עם העולם הערבי בעתיד? האם נהווה גורם משפיע במציאות הגאו-פוליטית העתידית?
3. כיצד ישפיעו ה"קולות החדשים" במפלגות הפוליטיות על ההנהגה המסורתית? האם לביקורת הפנימית המושמעת תהיה השפעה על התפקוד הלקוי של ההנהגה המסורתית?
4. מהו תפקידן של הנשים במאבק הציבורי? האם הוא יהיה מאחורי הקלעים או גלוי?
5. כיצד כל זה ישפיע על האופי החברתי שלנו: מבחינה דתית – אסלאם מול נצרות, סוני מול עלאווי/שיעי; מבחינה מגדרית – נשים במרחב הפוליטי, וכמובן תפקידם של צעירים בשינוי המציאות?

האביב הערבי בראי התקשורת הפלסטינית בישראל

אמצעי התקשורת הפלסטינים בישראל כתבו רבות על האביב הערבי, והתייחסו לרבות מן השאלות שמוזכרות לעיל. הם שאלו האם זהו אכן אביב חדש שיביא לשגשוג או שמא סתיו עכור וקודר שתוצאותיו עמומות. לתקשורת יש חשיבות רבה בהצגת תמונה כוללת של המתרחש לציבור הערבי בישראל. באביב הערבי היה תפקיד מרכזי גם לכלי תקשורת חדשים ולרשתות חברתיות, ובעיקר לפייסבוק, שפרסם ושיתף את הציבור באופן בלתי רגיל במתרחש, ובייחוד בחשיפת השלטונות המושחתים שהנציחו את הקיפוח והדיכוי במדינותיהם.

בין כלי התקשורת הפלסטינים בישראל, הייתה לעיתון כל אל-ערב חשיבות מרכזית בכל הנוגע לאביב הערבי. נכתב בו רבות על הנושא, בעיקר על המתרחש במצרים ובסוריה, תוך הדגשת ערכיות המהפכה והצורך בשמירה על כבוד האדם. על נושא זה כתב ד"ר שוקרי הזאל, שהציג את הקונספט הערכי של התנגדות למשטר המקפח, ואת הזכות של העמים להתנגדות, אם דרך מהפכה שקטה ואם דרך התנגדות חמושה: "מהפכה כזאת חייבת להיות מנוהלת לפי סטנדרטים ערכיים הקובעים את המתווה שלה, מתוך העיקרון שהתרחשותה של המהפכה היא חלופה לשינויים הקיימים, חלופה לדיקטטורה, ואשר על כן דיכוי וקיפוח אינם צריכים להימנות על סממניה של המהפכה, אפילו נגד הסמלים של המשטר הקודם".

המחבר המשיך והגדיר את הברוטאליות של המהפכות הערביות במילים הבאות: "מצער לציין שהמהפכות הערביות אימצו לעצמן יישום אכזרי ביותר כנגד הצד האחר, בדומה לשלטונות שקדמו לתקופת המהפכה, ששכירי החרב היו ממרכיביהם העיקריים. אכזריות זו חלחלה לשורותיהם של המהפכנים בעולם הערבי, וצבעה אותם בגוון שלילי. דבר זה הביא לספקנות מצד הקהילות הערביות בעולם באמינותה של המהפכה וגל האביב הערבי". עוד ציין המחבר בכתביו שקיים פער אדיר בין שלטון הדמוקרטיה ששאף אליו העם הסורי מדורי דורות, לבין הדמוקרטיה הסורית ששואפים אליה ארצות הברית, בריטניה, צרפת, ערב הסעודית, קטאר ותורכיה – דמוקרטיה הרסנית, כדבריו, שמטרתה האולטימטיבית הינה השמדת משטרו של אסד ללא כל התחשבות בממדי ההרס והעוול שייגרמו לאוכלוסיית סוריה.

אחרי המשבר בסוריה ניסו חלק גדול מערוצי התקשורת הערביים בישראל להסתייג ולא להביע את דעתם בנושא האביב הערבי. הם נטו להסתפק בהצגת נתונים על המתרחש.

העיתון המקומי *חדית' אל-נאס* הציג בטור שבועי את המתרחש באביב הערבי דרך דעותיהם של ציבור המרואיינים, שנשאלו בעיקר על נושא הטבח בסוריה – האם הם מתנגדים או תומכים במשטר אסד, תוך ההתמקדות בשאלת אחריות משטרו של הנשיא אסד לנעשה, במעורבות מדינות המערב, באחריות התקשורת הערבית, דוגמת *אל-ג'זירה*, ובאחריות הליגה הערבית.

ב-26 באוגוסט 2012 פורסמה כתבה לפיה הכומר הסורי פרנסואה הצהיר בטקס השקת מסגד בכפר כנא, שהסורים וסוריה מצויים במצב מצוין, ושרוב הידיעות המשודרות ב*אל-ג'זירה* ו*אל-ערביה* מפוברקות. הנוכחים בטקס (ובהם כמאל ח'טיב, ח"כ מסעוד גנאים, והשיח' עכרמה סברי) לא הגיבו כלל לדברים אלה.

עיתון הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית *סאות אל-חקק ואל-חוריה* שפרסם רבות על האביב הערבי, תקף על פי רוב את הממשל הסורי והציג אותו כאחראי הבלעדי להתרחשויות בסוריה. העיתון גם עודד את בחירתו לנשיאות מצרים של מוחמד מורסי, הדגיש את מורכבות המשטר בלוב, וביקר בחריפות את משטרו של עבדאללה סאלח בתימן על ההתחמקות וההתמקחות שלו לגבי חסינות מצד מדינות המפרץ.

מאמרים וכתבות רבים ניתחו את המקרה הסורי. מחד גיסא הם יצאו נגד השחיתות והקיפוח של המשטר, אך מאידך גיסא הם הביעו התנגדות חריפה להתערבות המערבית בסוריה. הם יצאו גם נגד הקישור הנעשה בין הסורים, סוריה המולדת, ומשטרו של אסד בסוריה. המאמרים קראו על פי רוב לשמור על ערנות על מנת להבחין בין הכוחות המהפכניים הפנימיים לבין ההתערבות החיצונית בסוגיות הפנימיות של סוריה, המבוצעת על ידי המערב, האיראנים והתורכים.

העיתונות הערבית בישראל לא הביעה דעה אחידה בנוגע למתרחש במדינות הערביות ולאביב הערבי. הושמע בה החשש שהאביב הערבי יהפוך לסתיו ערבי – שהמהפכה תחסל את המהפכנים ותכפיף אותם לאינטרסים של מדינות המערב, ישירות או דרך מדינות ערב כקטאר, שלהן קשרים הדוקים עם המערב ובמיוחד עם ארצות הברית. ההתערבות המערבית במדינות הערביות הוצגה ככזו שיכולה לחסל את כל התקוות שיצר האביב הערבי, ולנטרל את הרוח המהפכנית בקרב הצעירים. החשש היה שנפילת משטרים ערבים מושחתים המשתפים פעולה עם המערב תוביל לבסוף לעליית משטרים תלתיים ונאמנים למדינות המערב. מצב זה הינו אסון מוחלט ללאומיות הערבית, הואיל והוא ייצור תלות מנטלית, לוגיסטית וכלכלית במערב, וישעבד את המדינות הערביות לאינטרסים של המערב.